

15. "Siste generasjon fiskere"

De 27 fiskerne i 1891 framtrer med et viktig fellestrekk: de identifiserer seg som fiskere på et tidspunkt da fisket alene knapt kunne være noe eksistensgrunnlag. Denne holdninga kan vi da tolke som uttrykk for en slags kulturell motstand mot industrisamfunnets verdigrunnlag. Dette leder oss naturlig til spørsmålet om hvorvidt det er mulig å finne felles motiver bak denne motstanden.

Tidligere har vi vurdert tilgang på jord som en vesentlig del av de før-industrielle produksjonsbetingelsene. Vi formulerte også den tanken at graden av kulturell integrasjon ville påvirke fiskernes holdning til de nye verdiene, de som var en del av den kapitalistiske produksjonsmåten.

Fig. 12 viser aldersfordelinga av fiskerne i 1891, samtidig som den viser

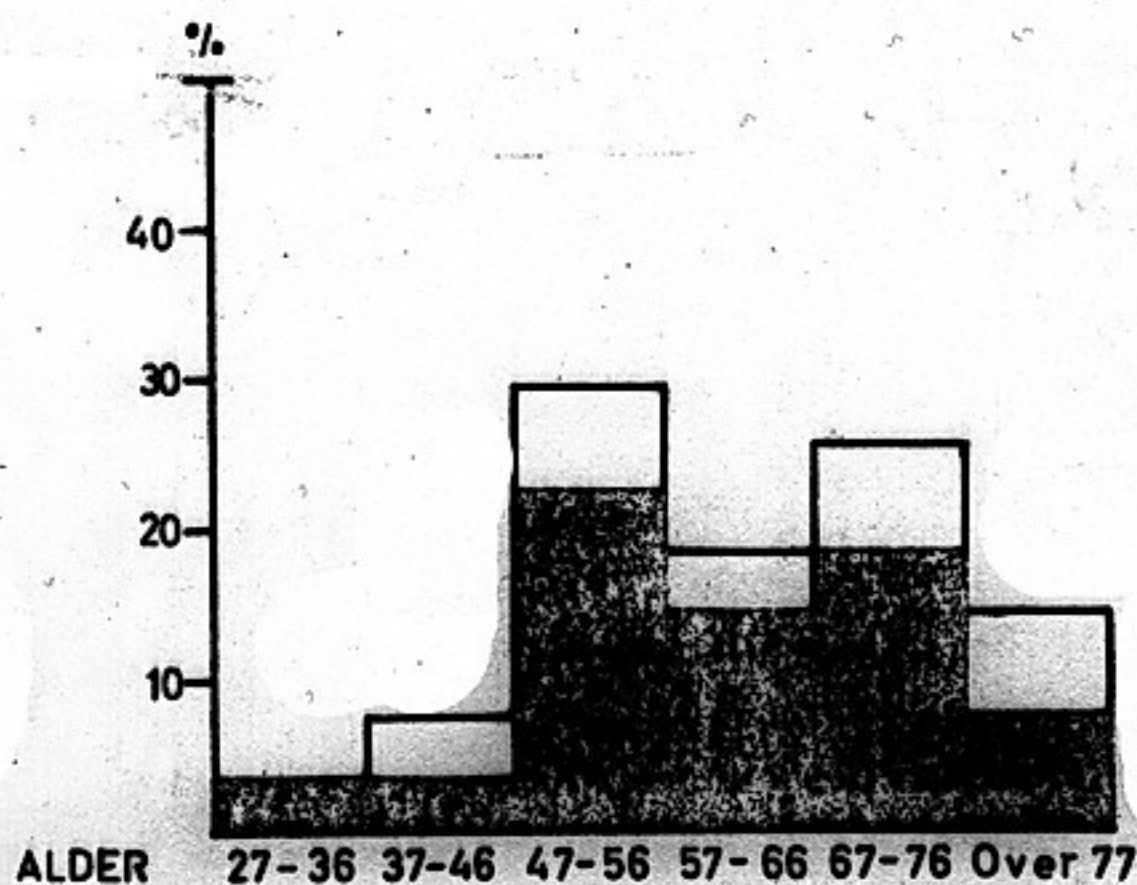

Fig. 12

Fiskerne prosentvis fordelt på aldersklasser i 1891. (N=27)

Mørke felt = fiskere med jord
Hvite felt = fiskere u/jord

hvem av fiskerne som hadde tilgang til dyrkingsjord i 1875; bare 8 av de 27 ser ut til å ha manglet denne muligheten.³¹ Ser vi nærmere på opplysningene om utsæd og husdyrhold i folketellinga, framgår det at bare den utsæden disse fiskerne stod for, representerte et omtrentlig areal på 26 mål.³² I tillegg må de ha hatt et betydelig areal for å kunne vinterføre tilsammen 2 kyr og 33 sauer.

Mye tyder derfor på at disse fiskerne hørte med til de mer velstående på Orkdalsøra. Dette får vi også en pekepinn om i folketellingsmaterialet, i det flere av dem i 1891 er oppført med "lidt formue". Jeg har gjennomgått innskuddsprotokollene i Orkdal Sparebank fra 1860-åra og framover, og der fått verifisert en del av denne "formuen". Men mange hadde nok også gjemt unna det de hadde av midler på steder som kanskje forekom tryggere enn banken. Om én av de gamle fiskerne fortelles det f.eks. at han hadde gjemt unna 24.000 kroner da han døde.³³

Men om mange av disse fiskerne i 1891 later til å ha tilpasset seg industrisamfunnet på egne premisser, synes enkelte å ha falt utenfor det nye samfunnsmønstret; 6 av dem levde på fattigunderstøttelse. Dette kan naturligvis ha sin årsak i høg alder og manglende evne til å livberge seg, men det går samtidig fram at 5 av disse 6 fiskerne manglet det økonomiske grunnlag som et åkerstykke kunne gi. Dette kan selvsagt bero på en tilfeldighet, men det kan samtidig være en bekreftelse på det inntrykket vi allerede har dannet oss av jordas viktige betydning innen fiskerøkonomien. I seg sjøl var tilgang på jord sikkert ikke ensbetydende med velstand, men det var høyst sannsynlig en viktig forutsetning for økonomisk trygghet, ikke minst i alderdommen. Noe av dette er også en av de innflytta sagbruksarbeiderne inne på i et intervju: "Disse mennesker/ dvs. de stedegne, de som hadde jord/ og deres etterkommere hadde et bedre økonomisk grunnlag enn de innflyttede som kun hadde inntektene fra bruket og for hvem tilværelsen i alminnelighet var nokså kummerlig."³⁴

Et annet spørsmål som for så vidt også angår den siste generasjonen fiskere og deres tilpassing til industrien, er hva slags type arbeid de valgte når de først søkte arbeid ved Strandheim Brug.

Her får vi fram et mønster som illustrerer hvordan deres tidligere erfaringsgrunnlag som fiskere kom til å orientere dem i retning av et "maritimt" arbeidsområde: flere av de som står oppført som fiskere i 1891, kombinerer yrket med lensearbeid, som tømmervakter og tømmer-soppere, dvs. et arbeidsområde der sjøen og båten var viktige element. Intervjumaterialet forteller dessuten at disse karene levde en langt friere tilværelse enn de andre bruksarbeiderne; det var ingen som holdt dem under oppsikt. En av informantene sier det slik: "De som jobba med tømmeret, var direkte etlinger av fiskerne. Ja, det var et eget slag - de hadde et typisk fellespreg. Det var jo forresten et under - når vi snakker om disse tømmerkarene - hvordan de klarte å mestre den lille båten sin ute i elva, når det var flom og tømmeret gikk på det tetteste." 53

Om vi ikke nettopp kan måle den opplevelsen av kulturell identitet som vi tidligere snakket om, så kan vi i hvert fall se i hvilken grad den uttrykkes gjennom konkrete handlinger. Tømmerkarenes solide forankring i "fiskerkulturen" er bare ett eksempel på en seiglivet tradisjon. Lengselen mot fjorden og sjøen må ha vært et dominerende holdningspunkt for de småfiskerne som ennå omkring århundreskiftet pusla med sitt sjøbruk: ... "livet på sjøen satt mange så fast i blodet at de aldri kunne rive seg laus fra det. Et godt stykke inn i vårt eget århundre var det fremdeles "gjengangere" fra fiskertia, eldre folk som med omhu stelte redskapen sin og flere ganger om dagen måtte se om båten sin i fjæra. De hentet ikke lenger utkommet sitt av sjøen. Like fullt var de fiskere i sjel og sinn. Kjærligheten til det gamle yrket hadde ikke rustet. De tok den med seg inn i den evige søvn." 35

Sammenfatning

Dette kapitlet - som hovedsakelig er basert på en gjennomgåelse av folketellingsmaterialet og industristatistikkens primærmateriale, med støtte i andre opplysninger - har gitt oss følgende bilde av industrialiseringsprosessen på Orkdalsøra mellom 1867 og ca. 1890:

Da Thams anla sagbruket sitt på Orkdalsøra i 1867, bestod den faglærte del av arbeidsstokken av innflyttere fra Østfold-distriktet; de hadde trolig fulgt med Thams fra Fredrikstad til sagbruket hans i Ingdal. En detaljgransking av yrkesopplysningene i folketellinga 1875 viste at disse karene behersket yrkesterminologien på en helt annen måte enn de arbeiderne som var rekruttert fra lokalt hold. Også arbeidets art dokumenterte at i alle fall enkelte av Østfold-innflytterne måtte ha hatt erfaringsbakgrunn fra sagbruk før de kom til Orkdalsøra.

Den lokale rekrutteringa til industrien fram til 1875 var mindre enn vi hadde regnet med på forhånd. Utgangspunktet vårt var et bilde av en strandsitterøkonomi under til dels marginale betingelser, med de lokale ressursene samlet på relativt få hender og en jordbruksproduksjon blant strandsitterne som slett ikke var tilstrekkelig til å brødfø den voksende befolkningen. At næringslivet fram mot 1865 var i ferd med å bli mer mangesidig, kunne ikke hindre oss fra å antyde at en stor del av fiskerne nok måtte ha fristet en utrygg tilværelse, særlig fordi fisket ga et så varierende utbytte.

Desto merkeligere var det å fastslå at bare 10 av fiskerne fra 1865 var å finne blant sagbruksarbeiderne i 1875. 5 av disse var familiefolk i 1865, med høg forsørgelsesbyrde og relativt lite jord. De øvrige 5 var alle unge og uetablerte i 1865. I tillegg til disse 10 fiskerne fant vi også ut at 3 husmenn under Nærvika hadde tatt seg industriarbeid. (Tabell 7)

Utover disse 13 var det ytterligere 10 personer født i Orkdal herred før 1850 som vi fant blant arbeidsstokken ved Strandheim Brug i 1875, men som vi ikke kunne identifisere i folketellinga 1865. Dette fikk oss til å trekke den konklusjon at arbeidskraftbehovet i industrien ikke bare ble dekket fra lokalt hold. Vi stilte derfor spørsmålet om fiskerne kanskje kunne ha vist kulturell motstand mot å oppgi sitt tradisjonelle erverv til fordel for industriarbeid.

En aldersfordeling av fiskerne i 1875 lot oss ane at rekrutteringa til fiskeryrket viste en synkende tendens. Vi trakk den konklusjon at ungdommen på Orkdalsøra derfor syntes å foretrekke industriarbeid framfor fiske etter at Strandheim Brug ble anlagt i 1867. Men samtidig regnet vi

med at det varierende arbeidskraftbehovet måtte få konsekvenser for den enkeltes valgsituasjon, og dermed for hele innovasjonsprosessen.

En annen ting vi fant grunn til å feste oss ved, var den så vidt store uoverensstemmelsen mellom det antall arbeidere folketellinga henholdsvis industristatistikkens primærmateriale oppga i 1875. Vi antydte at denne forskjellen trolig lot avspeile et slags kulturelt dilemma, som vi satte i sammenheng med folks muligheter til å ta industriarbeid, men samtidig ha sjansen til å delta i det tradisjonelle vinterfisket - fordi driftsstansen i industrien nettopp tillot en slik kombinasjon. På den måten kunne enkelte av fiskerne fortsatt oppfylle de kulturelle forventningene som ble stilt til dem qua fiskere.

Materialet vi har gjennomgått, har dessuten latt oss ane en handlingsmulighet som ble særlig aktuell i 1870-åra og utover, nemlig utvandring til Amerika. Dette skyldtes både befolkningspresset og det faktum at Strandheim Brug fra midten av 1870-åra og utover hadde begynt å redusere arbeidsstokken; den begynte å stige igjen først på slutten av 80-åra, i takt med konjunktorene. Ifølge industristatistikken var tallet på arbeidere steget til 300 i 1890, samtidig som folketellinga viste at fiskerne hadde skrumpet inn til en helt ubetydelig yrkesgruppe med en gjennomsnittsalder som vel tydet på at deltakelsen i de tradisjonelle sesongfiskeriene var i ferd med å avvikles. Vi forsøkte samtidig å få rede på hvilke eventuelle motiver som kunne ha bidratt til å styrke disse fiskernes kulturelle identitet, og dermed ha mobilisert deres motstandskraft overfor de nye verdiene, de som industrien stod som formidler av. Vi fant da ut at svært mange av de som var fiskere i 1891, hadde klart å realisere idealer og mål som strandsitterkulturen holdt for å være verdifulle; de var m.a.o. velintegrerte innenfor det før-industrielle verdisystemet. På denne bakgrunn forstår vi også hvorfor de få fiskerne omkring århundreskiftet av sin samtid ble holdt for å representere den tradisjonelle Ørakulturen, sjøl om disse fiskerne da var blitt så gamle at de knapt orket å ro båten sin opp i elva. 36